

Nağıyeva Səidə Faiq qızı⁶¹
SƏRBƏST ŞEİRDƏ NAZİM HİKMƏT MƏRHƏLƏSİ

Sərbəst şeir əsasən ölçü və qafiyədən asılı olmayan və sətirlərdə heca sayı fərqli olan şeirlərdir. Türkiyədə Servet-i Fünûn ədəbiyyatından sonra geniş yayılmışdır. Bu növ şeirdə ahəng alliterasiya və assonanslarla əldə edilirdi. Sərbəst şeirlə yanaşı bu illərdə ənənəvi poeziya da inkişaf edirdi. Ənənəvi poeziya daha çox materialist dünyagörüşünə əsaslanan və marksist ideologiyanın formalaşdırdığı ideoloji meyilli əsərlərin yazılmasına səbəb olurdu. Bu poeziya cərəyanında insan və ictimai münasibətlər realist şəkildə təsvir olunurdu. Bu fikirləri özündə ehtiva edən şairlər işçi problemləri, kəndli problemləri, siyasi və sosial problemlər kimi müxtəlif mövzulara toxunaraq oxucuya təsir göstərməyə çalışırlar. Onlar həm də cəmiyyət üçün sənət anlayışını mənimsəmişdilər.

Sərbəst şeirdə sürrealizm və dadaizmdən təsirlənən şairlər şüuraltı, xəyal, yuxu, uşaqlıq həyəcanı, gənclik istəyi kimi mövzulara tez-tez müraciət etmiş və şeirin duyğulara deyil, ağıla səslənməsi vacibliyini vurğulamışlar. Yoxsulluq, yaşamaq üçün mübarizə, təhsildə problemlər, işçilərin və kəndlilərin zülmü və istismarı, bərabərsizlik və s. bu kimi problemlər əsas məsələ kimi qoyulmuşdur.

Türkiyə ədəbiyyatında Nâzım Hikmet, Ecüment Behzat Lav, Atilla İlhan, Rıfat Ilqaz, Ahmet Oktay, Necati Cümali, Ahmet Arif, Özdemir İnce, Ceyhun Atıf, Cemal Süreya, Enver Gökce, Can Yücel, Yaşar Mirac və s. məşhur şairlərin əsərlərində bu fikirlər əsas məsələ kimi qoyulmuşdur. Sənətin cəmiyyət üçün olduğunu başa düşmüş, şeirin formasından çox onun məzmununa fikir vermiş, qafiyədən uzaq duraraq, ses və söz təkrarı, səs axını ilə harmoniyanı təmin etmişdilər. Eyni zamanda kütlələri hərəkətə gətirmək üçün şeirlərində güclü bir ritorika mövcud idi. Onlar ideologiyalarını şeirdə göstərməkdən çəkinməmiş, kütlələri hərəkətə gətirmək üçün şeirlərində güclü ritorikadan istifadə etmişlər. Sərbəst şeir cümhuriyyətdən sonrakı Türk poeziyasında ortaya çıxan və geniş təsir dairəsinə sahib olan şeir meyllərindən biridir.

Qədim ənənələrə malik olan Türkiyə ədəbiyyatının inkişaf tarixində XIX-XX əsrlərin özünəməxsus bir yeri var. Həmin dövrlərdə ədəbiyyat yeni mərhələyə qədəm qoymuş və ayrı-ayrı ədəbi simaların timsalında inkişaf etməyə başlamışdı. Bu ədəbiyyatı daha da zənginləşdirən, onu keyfiyyət baxımından tamamilə yeni bir zirvəyə qaldıran qüdrətli sənətkarlardan biri də Nazim Hikmet olmuşdur.

1920-ci illərdən etibarən Nazim Hikməti cəmiyyətdəki problemlərin həllini sosialist çizgildə dilə gətirərək bir sənət yaratmışdı.

Novator şair olan Nazim Hikmet türk ədəbiyyatını yeni forma və mütərəqqi məzmunla zənginləşdirmişdir. Onun poeziyasına kəskin publisistika ilə yanaşı dərin lirizm xasdır. Türk poeziyasına sərbəst şeir vəznini Nazim Hikmet gətirmişdir. Yaradıcılığı müasir türk ədəbiyyatına güclü təsir göstərmişdir. Əsərləri dünya xalqlarının çoxunun dilinə tərcümə olunmuş, pyesləri bir sıra ölkələrdə tamaşaya qoyulmuşdur. Nazim Hikmet poeziyasına poetik sistem və yeni təfəkkür, forma ilə müəllif arasında əlaqələrin dinamikası xasdır.

Türk poeziyasının inkişafında Nazim Hikmətin (1902-1963) rolu danılmazdır. Nazim Hikmet üçün əsas olan o idi ki, bir şair kimi o, özünüifadə prosesində heç vaxt özünə xəyanət etməmişdir. Kiminsə xoşuna gəlmək üçün, nə isə əldə etmək üçün bir misra belə söyləməmişdir. Şairin qoyduğu bu yolla gedən bütün Türk yazıçılarının dünyagörüşünün formalaşmasında, onların qabaqcıl ideya və sənət metodlarına yiyələnməsində, əsərlərinin milli və bəşəri xarakter daşmasında Nazim Hikmətin rolu danılmazdır. Bir qisim ideoloji əsərlərini kənara qoysaq, onun zəngin yaradıcılığı bu gün də yeniliyin, novatorluğun əvəzsiz nümunələridir. 1930-cu illərdə Sovet Rusiyasında güclənən sosial-realizm cərəyanı 1930-1940-cı illər arasında Türk ədəbiyyatında yayılmağa başladı.

Nazim hikmet ilk şeirlərini heca vəznində yazmış, sonrakı dövrlərdə Moskvada olduğu zamanlarda Türkiyə türkcəsinin səs özəlliklərindən yararlanaraq futurist rus şairi Mayakovskidən təsirlənərək sərhədsiz, düşüncələrini rahatlıqla ifadə edə biləcəyi şeir formasına – sərbəst şeirə keçid etdi.

Nazim Hikmətin yaradıcılığını tədqiq edənlərin əksəriyyəti onu inqilab şairi adlandırırlar. Bu, səbəbsiz deyil. Şair yaşadığı dövrdə baş verən heç bir ictimai-siyasi hadisəyə biganə qalmamış, çəkinmədən şəxsi münasibət bildirmişdir. Şair dini fanatizmə, cahilliyə qarşı sərt çıxışlar edərək əsl ədalətin bu dünyada təmin olunmasını istəyir və buna inam nümayiş etdirir. Nazim Hikmet bu dövrdə yazdığı “Mənim göz yaşlarım” şeirində şərti metaforadan geniş istifadə edir. Bu şeirdə 20 yaşlı gənc şair Anadoluda gördüyü cəhalət və nadanlığı aradan qaldırmaq üçün müxtəlif yollar axtarır. Bəzən Nazim Hikmet ənənəvi obraz və simvollardan da istifadə edir, lakin onlara yeni məzmun və ideya gətirirdi. Klassik poeziyada “ox” - sevgilinin kirpikləri, “yay” - sevgilinin qaşları, “hədəf” - sevgilinin ürəyi mənasında işlənirdisə, Nazim Hikmətin poeziyasında “ox” - fəhlə sinfinin azadlıq mübarizəsi mənasında işlənirdi.

O, romantik ruhlu, dərin mənalı əsərləri ilə Türk poeziyasının inkişafına təkan vermişdir. Nazim Hikmet lirikasının məmləkətində və dünyada tanınmasının ən başlıca səbəbi əsərlərinin zəngin məzmunu, rəngarəng mövzusu idi. İdeya baxımından güclü təsirə malik bəşəri mövzuları əsərlərinin əsasına çevirmişdir. İnqilabi ruhlu üsyankar şair “küləyin istiqamətinə” qarşı yürüyərək poeziyada fərqlilik yaratmışdır.

⁶¹ *Bakı Dövlət Universiteti. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru*

Rüzgara qarşı yürüyürüm
Yamalı caddelerinde bu şəhrin.
Düşümdə "Gülüşi deniz mavisi çocuklar"
Bir [memleket](#) var düşümdə dostlar
Sahibi [çocuk](#) suratlı adamlar
Bir memleket var düşümdə bu akşam
Sahiden özlenilebilən bir diyar
Ben bir başıma bir deli
Ben sanki bin yaşında bir deli
Bir memleket özledim ki sormayın
Her yanı gülden kemerli
Fakat [ne](#) işim var bu şehirde
Batanları gülüşündən belli
Herşey ne kadar da arabesk
Bazı evlərdə cənaze; bəzilərində düğün sesləri
Hüzünle, mutluluk yananaydı gördüm
Gördüm kavuşmaqda ayrılmayı
Bir metro istasyonunda
[Lanet](#) okuyordu kızlar erkeklərə
Yalvarma makamındaydı erkeklər ; gördüm
Ben bir başıma bir deli
Ben sanki bin yaşında bir deli
Yamalı caddelerinde bu şəhrin.
Yürüyürüm rüzgara qarşı
Düşümdə "Gülüşi deniz mavisi çocuklar"
"Rüzgara qarşı yürüyən adam"

Bəzi şairlər öz düşüncələrinə müraciət edərək içindəki ağrıları, kədəri, ümidləri, xoşbəxtliyi və sevgini feryad edir. Belə adamlardan biri də "rüzgara qarşı yürüyən adamdır", bu Nazim Hikmət onun bütövlükdə cəmiyyətdə, dünyada baş verən hadisələrə: haqsızlığa, bərabərsizliyə azadlıq sevdən şairin üsyanıdır..

Faciəli həyat yolu keçən Nazim Hikmət yolun sonundakı işığa inanır və ona şairlərində, əsərlərində tutunurdu. Nazim Hikmət yaradıcılığı boyu heç bir məhdudiyyətə məhəl qoymamış, çərçivələrə sığmayan təkə öz məmləkətinin deyil, bütövlükdə dünya ədəbiyyatına müraciət etmiş, ondan maksimum bəhrələnmişdir. O, bütün dünya xalqlarının azdıq ideyalarını şairlərində əks etdirməyə çalışmışdır. Bu haqda Nazim Hikmət kitablarından birində özü belə ifadə etmişdir: "Şeirlerimin kökü yurdumun torpaqlarındadır. Amma budaqları ilə bütün torpaqlara, Şərqdə, Qərbdə, Güneydə, Quzeydə ucsuz-bucaqsız yayılan bütün torpaqlara, o torpaqlar üstündə qurulmuş mədəniyyətlərə, böyük dünyamıza uzanmaq istədim. İnsan oğlu, harda, nə zaman və hansı dildə olursa-olsun, ürəyimə və düşüncəmə uyğun bir şeir söyləmişsə, onun söylənişindəki ustalığı incələməyə, ondan bir şey öyrənməyə çalışdım. Yalnız öz ədəbiyyatımıza aid olanlara deyil, Şərq və Qərb ədəbiyyatının bütün sənətkarlarını özüm üçün ustad bildim" (2, s. 6).

N.Hikmət poeziyasında Vətən sevgisi xüsusi və böyük bir mərhələ təşkil edir. Harada, hansı ölkədə olmasından asılı olmayaraq onun şairlərində Vətən həsrəti və bu həsrətə son qoymaq istəyini görürük. İdeoloji anlayışın gündəlik həyatın hər tərəfinə nüfuz etdiyi günlərdə, sənətdəki hər addım Marksist dünyagörüşü ilə qiymətləndirilməyə tabedir. Sənət estetik qayğıdan çox öz ideologiyasının dəyərləri uyğunlaşaraq marksist düşüncələrlə bir çox mövzulara, məsələlərə diqqət yetirir: qoyulmuş qaydaları tənqid etmək, sinif anlayışı-insanlar və işçi siniflər, yeni bir sığınacaq-qadın, təbiət və dialektik diriliş, şəhər və onun problemləri. Sinifsiz bir cəmiyyətin qurulması ideyası ölənə qədər onun vicdanını narahat etdi.

Bu bir türkü
toprak çanaklarda
güneşi içənlerin türküsü!
Bu bir örgü
alev bir saç örgüsü!
Kıvranyor
kanlı, kızıl bir meş'ale gibi yanyor
esmer alınlarında
bakır ayakları çıplak kahramanların!
Ben de gördüm o kahramanları,
ben de sardım o örgüyü,
ben de onlarla
güneşe giden
köprüden
geçtim!

Ben de içtim toprak çanaklarda güneşi.

Ben de söyledim o türküyü!

“Güneşi içenlerin türküsü” (“835 Satır”1929)

Nazim Hikmət və ondan sonra gələn şair ordusu türk ədəbiyyatında bir dönm yaratdılar. Türk ədəbiyyatının yeni nəslı, yeni şeir forması belə formalaşdı və tam surəti ilə günümüə qədər inkişaf etdi. Nazim Hikmətdə təmali qoyulan sərbəst nəzm bir çox şairlərin yaradıcılığının əsasını təşkil etdi. Sosializm-realist şairlərindən biri olan Rıfat İlgaz da xalqdan, işçilərdən, evsiz xəstələrdən və yoxsul insanlardan socialist şeirin tələbi kimi dünyadan bəhs edirdi. Şeirlərinin mövzusuna görə xalq danışığında da bəhrələnirdi.

Nazim Hikmətin 1929-cu ildə “835 Satır” kitabının nəşrindən sonra ortaya çıxan bu socialist-realist şeir hərəkatı 1980-ci illərə fərqli ölçülərdə çatdı. Cəmiyyətdən ilham alan Nazim Hikmət şeirə sosial-realistliyi gətirdi. Nazim, türk şeirinə lirik sosial-realistliyi, konkret gözəllikləri ilə əsl təbiəti, həyatda həqiqi romantizmi və sərbəst sayğac şəklində qurtuluşu şeirlə bir yenilik olaraq gətirdi və inqilab dialektikasını şeirlə uzlaşdırma bildi. Nazimi bu yeni şeir anlayışına aparən bir çox səbəblər var idi. Birinci, bu yeni şeirin forma və məzmun baxımından, ikinci isə böyük şairin məmləkətinin acı və kədərinə, dərindən yaxınlığıdır. Daha sonra bir çox socialist-realist şairlər Nazim Hikməti təqib etsə də, yazdıqlarından önə çıxma bilmədikləri və tez-tez onu təqlid etdikləri üçün tənqid olunurdu. 1941-ci ildə ilk şeiri nəşr olunan Atilla İlhan sənət həyatına Nazim Hikmətin təsiri ilə formalaşmış socialist-realist bir xəttə başlayan şairlərdəndir.

Umumiyyətlə Nazim Hikməti anlamaq və sevmək üçün onun hissələri, duyğuları, qəlb həyatı əks olunan şeirlərini oxumaq gərəkdir. Şairin həqiqi ömür yolu onun şeirlərindədir.

Yer üzünə toxum kimi saçmışam ölümlərimi,

Kimi Odessada yatar, kimi İstanbulda, Praqada da kimi

Ən sevdiyim məmləkət yer üzüdür

Sıram gəlinə yer üzü ilə örtün üstümü.

Nazim Hikmətin təsvir etdiyi insan, dünyanın mərkəzində metafizik anlayışa və keçmişin insanlarda formalaşdırıldığı dəyərlərə qarşıdır. O, öz dünya görüşünə uyğun müqəddəs mətnlərdən şeirlərində istifadə edərdi. Türk şeirinə təbiətin, insanların, geniş kütlənin - xalqın səsinə gətirdi. Nazim Hikmət Türk şeirini kökdən dəyişirdi.

“Şairin mübarizə yolu heç bir vaxt rahat olmamışdır. Bu yolda məhrumiyyətlər, xəyanətlər, satqınlıq, sevdiyindən ayrılma, həbslər həmişə olmuşdur. Lakin həbsxana və sürgünlər də onun mətin iradəsinə və döyüşkən əzmini əsla qıra bilməmiş, əksinə onu daha mübariz olmağa ruhlandırmışdı. Qalın həbsxana divarları azadlıq nəğməkarının könül nəğmələrinin qüdrəti qarşısında tab gətirə bilmirdi. Həbsdə olsa belə Nazim Hikmət xalqı, vətəni, hətta bütün dünya insanları qarşısında öz məsuliyyətini dərk edirdi. O, yaxın dostu Kamal Tahirə göndərdiyi məktublarından birində belə yazırdı: “İstər azadlıqda, istərsə də həbsdə olmağımızdan asılı olmayaraq bizə çox çalışmağa, xalqımıza onların layiq olduğu səviyyədə əsərlər verməyə borcluuyq”. Azadlıqda olduğu vaxtlarda belə «bu gecə deyilsə, sabah gecə girəcəyəm zindana» deyən şair həbs olunmaqdan qorxmur, vətən, xalq üçün alışıb yananları gec-tez bu aqibətin gözlədiyini çox yaxşı bilir” (1, s. 19).

Sevgi insanları hər yerdə, müxtəlif formalarda yaxalaya bilər. Məmləkət sevgisi, sevgiliyə olan sevgi, dünyaya, həyata olan sevgi.., amma sevginin ən məhsuldar təsvirlərində Nazim Hikmət sevgisi xatırlanır və bu sevginin təsvirində təbiət müxtəlif çalarları ilə canlandırılır. Burada mütləq dəniz, quşlar, ağaclar, ucsuz bucaqsız məmləkət və onun gözəllikləri var.. Bu sevincə dolu sevgi çox zaman kədərlə əvəzlənir, yazıcıya xas nikbin ruhdan uzaqlaşdırır – bədbinləşdirir, amma buna baxmayaraq yeni sevgilərə yelkən açan Nazim Hikmət arzu və istəklərinin ardınca gedərək ruhunun mayası olan sevgini ən gözəl şəkildə yaşamağı və şeirlərində təsvir etməyi bacarır. Onun sevgisi dənizlər, okianlar qədər dərin, kainat qədər ucsuz- bucaqsız, günəş qədər yandırıcı, bulaq suyu qədər safdır. Anar yazır: “Məncə, Nazımın şair və insan kimi bütün əzəmətinə duymaq və qavramaq üçün onu yalnız müəyyən ideolojinin çəpərləri içində görmək olmaz. Nazim Hikmətin inqilabçıdan daha artıq üsyançı olması haqqında əvvəllərdə yazmışam. İndi isə Nazımın həyatını və ondan da mühüm yaradıcılığını dərk etmək üçün başqa bir mövzunu da araşdırmaq istəyirəm: Nazımın eşqlərini, ömrünün müxtəlif illərində müxtəlif qadınlarla münasibətini. Şairin həyatında eşqlərinin, sevdiyi qadınların önəmli yeri olduğu məlumdur. Türkiyədə hətta Emin Qaracanın “Nazim Hikmətin eşqləri” adlı kitabı da nəşr olunub ki, bu nəşrdəki müəyyən faktiki materialdan mən də yazımda istifadə edirəm” (3, s. 18-19).

Ne güzel şey hatırlamak seni:

ölüm ve zafer haberleri içinden,

hapiste

ve yaşıam kırkı geçmiş iken. . .

Ne güzel şey hatırlamak seni:

bir mavi kumaşın üstünde unutulmuş olan elin

ve saçlarında

yakur yumuşaklığı canımın içi İstanbul toprağının. . .

İçimde ikinci bir insan gibidir

seni sevmek saadeti. . .

Parmakların ucunda kalan kokusu sarduya yaprağının,

güneşli bir rahatlık

ve etin daveti:

kıpkızıl çizgilerle bölünmüş
sıcak koyu bir karanlık...
“Ne güzel şey hatırlamak seni”

“Gönlümle baş başa düşündüm demin;
Artık bir sihirsiz nefes gibisin.
Şimdi ta içinde bomboş kalbimin
Akisleri sönen bir ses gibisin
Mâziye karışıp sevda yeminim,
Bir anda unuttum seni, eminim
Kalbimde kalbine yok bile kinim
Bence artık sen de herkes gibisin.”

“Herkes Gibisin”

Türkiyə ədəbiyyatını dünyaya tanıdan və dünya şöhrəti qazandıran Nazim Hikmətin ölümündən yarım əsrə yaxın bir müddət keçməsinə baxmayaraq dünya bu böyük şairi, ictimai xadimi yeni Türk ədəbiyyatının yaratıcısı, milli azadlıq hərəkatının ən böyük tərənnümçüsü kimi tanıyır və sevir.

Ben bir insan,
Ben bir Türk şairi Nazım Hikmet
Ben tepeden tırnağa insan
Tepeden tırnağa kavga,
Hasret ve ümitten ibaret..

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Abbasova Ayten. Nazim Hikmet Türk lirik şeirinin ustası kimi. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. 2012. 33 Sayı. 25 s.
2. Təhməzoğlu Rəşid. Nazim Hikmətin yaradıcılığında şərq. Bakı 2008 “Əli” mətbəə evi. 6 s.
3. Axundlu Yavuz. Nazim Hikmet haqqında yeni roman-tədqiqat. 525-ci qəzet 6 noyabr 2010. 18-19 s.
4. Nazim Hikmet. Seçilmiş əsərləri. Tərtib edən Akşin Babayev. Bakı: Şərq-Qərb mətbəəsi, 2006. 322s.

Ключевые слова: литература, свободная поэзия, общество, новая, турецкая, форма

Key words: literature, free poetry, society, new, Turkish, the form

Резюме

В данной статье рассказывается о Назиме Хикмете, сыгравшем важную роль в турецкой литературе и заложившем основы свободной поэзии. Вдохновлённый обществом, Назим Хикмет внёс в поэзию социализм. Таким образом новое поколение турецкой литературы, новая форма поэзии, сформировалось и развилось до наших дней.

Summary

This article tells about Nazim Hikmet, who played an important role in Turkish literature and laid the free poetry's foundations. Inspired by society, Nazim Hikmet introduced socialist realism in poetry. Thus, a new generation of Turkish literature, a new form of poetry, have been formed and developed to this day.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova